

**ЦЕНТЪР ЗА ИСТОРИЧЕСКИ И ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ
Фондация „Солидарно общество“**

**ЕКОЛОГИЯ И
ГРАЖДАНСКО
ОБЩЕСТВО**

Авангард Прима
София • 2018

© Всички права на български език запазени. Нито книгата като цяло, нито отделни части от нея могат да бъдат публикувани и разпространявани с комерсиална цел под каквато и да било форма без съгласието на съставителя.

© Максим Мизов – съставител и научен редактор

Второ издание

Издателство „Авангард Прима”

ISBN 978-619-239-135-5

София, 2018

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОДНИ СЛОВА	5
Максим Мизов	
ПРИРОДА, ОБЩЕСТВО И ИКОНОМИКА: ПРОПОРЦИОНАЛНОСТ НА РАЗВИТИЕТО	13
Боян Дуранкев	
ЕКОЛОГИЧЕСКАТА КУЛТУРА И ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО	57
Орлин Загорев	
ЕКОЛОГИЧНО СЪЗНАНИЕ И ГРАЖДАНСКА АКТИВНОСТ	94
Даниела Василева	
НАДВИСНАЛАТА ГЕОКЛИМАТИЧНА КАТАСТРОФА – ФАКТОР ЗА ГЕОПОЛИТИЧЕСКА КОНКУРЕНЦИЯ И МЕЖДУНАРОДНО СЪТРУДНИЧЕСТВО	107
Вихра Павлова	
ЖИВОТЪТ НА ВСЕКИДНЕВНИТЕ НЕЩА (От боклука до социално ангажираната екология)	119
Таня Неделчева	
КОМИТЕТЪТ ЗА ЗАЩИТА НА РУСЕ И ПРОТЕСТИТЕ НА МАЙКИТЕ: ИНТЕРПРЕТАЦИИ И ИДЕОЛОГИЧЕСКИ ИМПЛИКАЦИИ	131
Ива Куюмджиева	
ГРАЖДАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ В ПОЛЗА НА ХОРАТА: ЗА ПРИРОДАТА НА ЕКОСИСТЕМНИТЕ УСЛУГИ	143
Вяра Ганчева	
ИНСТИТУЦИИ, НЕПРАВИТЕЛСТВЕН СЕКТОР И ГРАЖДАНИ В ПОДКРЕПА НА РАЗВИТИЕТО НА БИОЗЕМЕДЕЛИЕ В БЪЛГАРИЯ	155
Анна Мантарова	
ЕКОЛОГИЧНИ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ, СВЪРЗАНИ С ПОЧВЕНИТЕ И ПОЗЕМЛЕНИТЕ РЕСУРСИ В БЪЛГАРИЯ	181
Ивона Никова	
МАРКЕТИНГОВИ СТРАТЕГИИ НА УМНИТЕ ГРАДОВЕ	190
Борислава Стоименова	
ЕКОЛОГИЧНИ ЕФЕКТИ ОТ ГРАДСКОТО ЗЕМЕДЕЛИЕ	199
Албена Накова	
ОТ РАСТЕЖ КЪМ РАЗВИТИЕ: ДЕМОГРАФСКИ И СТОПАНСКИ ПРОЦЕСИ В ПЛАНИНСКИТЕ РЕГИОНИ НА БЪЛГАРИЯ	213
Димитър Събев	

ЛОКАЛНИ БЕДСТВИЯ И КАЧЕСТВО НА ЖИВОТ В КОНТЕКСТА НА КУЛТУРНАТА ЕКОЛОГИЯ (Представяне на научен проект и някои предварителни впечатления от терена)	225
Еля Цанева	
ЕТНОСОЦИАЛНИ АСПЕКТИ НА ПОСЛЕДИЦИТЕ ОТ НАВОДНЕНИЕТО ОТ 2014 Г. В КВАРТАЛ. „АСПАРУХОВО”, ГРАД ВАРНА	237
Йелис Еролова	
СЪВРЕМЕННИЯТ МОРАЛ И ОГРАНИЧЕНИЯТА НА БИОРАЗНООБРАЗИЕТО	251
Николай Михайлов, Лидия Сакелариева	
КАЛДЕРАТА НА СОЦИАЛНИТЕ МРЕЖИ: ПОЛИТИЦИТЕ И РАЗБИРАНЕТО ИМ ЗА НЕЯ	261
Анна Лозева	
РЕТОРИКА И ЕКОЛОГИЯ: ВРЪЗКИ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ	275
Яна Събева	
ЕКОЛОГИЧЕН КРАУДИНГ И ПОЛИТИЧЕСКИ ЦИНИЗЪМ	284
Максим Мизов	
НАШИТЕ АВТОРИ	341

ЕТНОСОЦИАЛНИ АСПЕКТИ НА ПОСЛЕДИЦИТЕ ОТ НАВОДНЕНИЕТО ОТ 2014 Г. В КВАРТАЛ. „АСПАРУХОВО”, ГРАД ВАРНА

Йелис Еролова

Въведение. Теоретични и методологични рамки

Влиянието на бедствията върху развитието на местните общности е широко дебатиран проблем в обществените и хуманитарните науки в световен контекст. Изследователският интерес към тази проблематиката става все по-силен, а в дискутирането ѝ се включват все повече учени от различни дисциплини – социология, социална география, политология, антропология, етнология¹. Причинени от различни природни, технологични, биологични, социални и други фактори, явленията биват проучвани предимно в техните материални и социални измерения в тристепенен времеви контекст – преди, по време на и след случването им. В ключовата сбирка от изследвания „Разгневената земя” (1999 г.), под съставителството на Антъни Оливър-Смит и Сузана Хофман², е обоснована необходимостта от антропологична перспектива на изследванията върху бедствията като конюнктурни събития, които свързват минало и сегашно, традиция и политика, реакции и промени, адаптация и оцеляване, като в рамките на антропологичното изследване са отчетени различни подходи: археологичен/исторически, политическа екология, социално-културен/поведенчески и приложен. От една страна, бедствията са разглеждани като конюнктурни събития, а от друга, поради сходността на типологията на дискутираните примери

¹ Prince, S. (1920) *Catastrophe and social change. Based upon a Sociological Study of the Halifax Disaster*. New York: Columbia University; Wallace, A. (1956) *Human behavior in extreme situations*. Washington: D.C.: National Academy of Sciences – National Research Council; Bankoff, G. (2003) *Constructing Vulnerability: the Historical, Natural, and Social Generation of Flooding in Metropolitan Manila*. – *Disasters* 27 (3): 224–238; Rodríguez H., Quarantelli E.L. and Dynes, R.R. (eds) (2004) *Handbook of Disaster Research*. New York: Springer; McEntire, D. (ed.) (2007) *Disciplines, Disasters and Emergency Management*. USA, Illinois, Springfield: Charles C. Thomas Publisher House LTD; и др.

² Oliver-Smith, A. and Hoffman, S. (eds) (1999) *The Angry Earth*. New York/London: Routledge.

(*case studies*) и проблеми в локален и глобален контекст³, те могат да бъдат дефинирани и като *мултикултурни* и/или *мултилокални* явления. Важно е да се подчертае, че този сравнително нов прочит на бедствията в антропологична перспектива, освен че запълва много важни ниши в научните познания, има и значителен принос от приложен характер. Според американските изследователи и експерти Майкъл Линдъл и Карла Прейтър, социалните последици от бедствията, включващи психологично-социални, социално-демографски, социално-икономически и социално-политически ефекти, могат да обхванат дълъг период от време, а тяхното изучаване и разбиране е важно с оглед на създаването на предварителна преди-бедствена прогноза и за развитието на планове за предотвратяване на възникването на неблагоприятни последици⁴.

Настоящата статия има амбицията да даде своя малък принос в тази насока, интерпретирайки първичните резултати от локално изследване⁵ върху последиците от наводнението през 2014 г. в кв. „Аспарухово”, гр. Варна и по-конкретно реакциите и промените на взаимоотношенията в местната общност, съставена от българско и малцинствено ромско население. Методологията на работа продължава да се развива и надгражда, а до този момент включи два етапа:

- предварително проучване (*desk research*) на съществуващата научна чужда и българска литература по въпросите на ефектите на бедствията върху местните общности, както и всички публикувани проучвания за изследвания район; документи, решения, доклади на местните власти, неправителствени организации, съдебни и религиозни институции и др.; публикации в медиите и в различни интернет платформи (уебсайт на район Аспарухово, Фейсбук групи, блогове и др.);

³ Tzaneva, E., Sumei, F. and Schmitt, E. (eds.) 2012. *Disasters and Cultural Stereotypes*. Newcastle: Cambridge Scholar Publishing.

⁴ Lindell, M. and Prater, C. 2003. Assessing Community Impacts of Natural Disasters – *Natural Hazards Review* 4 (4): 176-185; 178.

⁵ Изследването е част от проект „Локални бедствия и качество на живот: Културни стратегии в преодоляване на природни, технологични и биологични катастрофи”; Водеща организация: ИЕФЕМ-БАН, финансиран от ФНИ-МОН; Период на изпълнение 2017-2020.

• анализ на емпирични материали, събрани чрез теренно етнографско изследване, проведено през юли и септември 2018 г. чрез различни техники: наблюдения и дълбочинни интервюта с представители на местни институции, културни и религиозни организации, както и с различни етнически, религиозни и социални групи в изследвания район. Изследователските въпроси бяха обединени в няколко групи, насочени към нагласите, поведението и взаимоотношенията на населението и институциите в кв. „Аспарухово“ в контекста на бедствието като бе обърнато специално внимание върху културните стратегии, които местната общност създава, с цел да преодолее последиците в техните материални и социални аспекти.

Историко-етнографски портрет на местната общност в кв. „Аспарухово“ преди наводнението от 2014 г.

Историческите извори сочат, че изследваният район официално е учреден като административно-териториален район в югоизточната част на гр. Варна през 1903 г. под името „Сес Севмес“⁶. Въпреки че кварталът се намира до крайбрежието на Черно море, той е защитен от потенциални морски наводнения, тъй като е построен високо над морското равнище. През 1927 г. тук е имало наводнение, причинено от пороен дъжд, за което обаче днес сред местното население няма запазени спомени⁷. До началото на 20 век, районът е предимно лозарски център, а след това, особено през социалистическия период, започва се развива като промишлен център (предимно в текстилната промишленост), когато са привлечени стотици работници от други части на гр. Варна и страната⁸. Успоредно с това, „Аспарухово“ е превърнат в туристическа дестинация за български чужди туристи, което обуславя и развитието на туристическия поминък в региона. Според нуждите на увеличаващото се население е изградена социална, пътна и ВиК инфраструктура. Архивните доку-

⁶ Преименуван на „Аспарухово“ през 1934-1935 г. Виж: **Дряновски**, Б. 2008. Квартал Аспарухово. Т. 1. Варна: „Славена“, с. 3, с. 9-12;

⁷ **Дряновски**, Б. 2008. Квартал Аспарухово. Т. 2. Варна: „Славена“, с.225-227

⁸ **Дряновски**, Б. 2008. Квартал Аспарухово. Т. 1. Варна: „Славена“, с.8; 12-13;

менти на местните власти и регионалните медийни издания от втората половина на века обаче сочат, че жителите на изследвания район сезират често местните власти за разрешаването на периодични проблеми с новоизградената водоснабдителна и канализационната система, особено в случаите на силен дъжд⁹, както и за проблеми с жилищата си, построени на терени с високо съдържание на подпочвени води¹⁰.

Още от първите години на формирането на квартала, населението, което се заселва тук, има разнороден етнически състав. Тук се установяват български преселници от територии в състава на други държави. През 1926 г. в архивните документи се споменава, че тук има 560 къщи, 1500 българи и 900 души от друга народност¹¹. Местните турци стават обект на преселническите вълни от България към Турция през целия 20 век, в резултат на което днес в изследвания район са останали няколко семейства. През годините броят на ромското население¹² се увеличава. Историческите извори сочат, че през 50-те години на миналото столетие са правени постъпки за оземляването му, като са му били предоставяни части от горския фонд на квартала¹³. По време на теренните проучвания, събеседници отбелязаха, че тук се заселват или са били преселени роми от централната градска част на Варна, както и околните селища. Днес, според официални данни на кметската администрация на район „Аспарухово“ (включващ кв. „Аспарухово“, кв. „Галата“, населените местности - Зеленика, Боровец север, Боровец юг, Ракитника, Курортна зона „Прибой“), общият брой на населението възлиза на 27 000 души като през туристи-

⁹ Дряновски, Б. 2008. Квартал Аспарухово. Т. 2. Варна: „Славена“, с.45-46; В-к „Народно дело“, бр.7, 9 януари, 1966; В-к „Народно дело“, бр. 150, 28 юни, 1969; ДА-Варна, ф.65, оп.33, а.е. 29, л.28-34, оригинал, машинопис; В-к „Народно дело“, бр. 178 от 20 август, 1977.

¹⁰ В-к „Народно дело“, бр. 152, 22 септември 1982.

¹¹ ДА-Варна, ф.58к, оп.1, а.е.33, л. 58, 59, препис, машинопис

¹² Дефинирането на ромската общност като „ромска“ е комплексен въпрос. Част от нейните представители се самоидентифицират като „роми“ (или „цигани“). По-голямата част обаче имат преферирана различна етническа идентичност. По линия на родствениците си извън квартала с ромско самосъзнание и чрез участието на някои представители на тази група в програми, предназначени за здравни медиатори от ромски произход и други, в текста, те също биват определени условно като „роми“.

¹³ ДА-Варна, ф.65, ап.8, а.е. 15, л. 106, оригинал, машинопис

ческия период то се увеличава с още 20 000 души¹⁴. Жителите на кв. „Аспарухово“, предимно българи и роми, са повече или по-малко разделени освен по етничен принцип, и по социални и трудови контакти, като ромите живеят обособено в свои махали. Данни за точния брой и на двете общности не са достъпни. По различни преценки, броят на ромите варира между 3 000 и 6 000 души¹⁵. Мнозинството от тях се самоопределят като „милет“, разбирани от тях като вид турска етничност¹⁶. Майчиният им език е турски, а по религиозна принадлежност са мюсюлмани, като малка част от тях са евангелски християни. Те населяват западната висока част на квартала, известна под името „Махалата“ или „Ромската махала“. Нейното социално-териториално пространството е разделено на две части около ул. „Розова долина“ и ул. „Горна Студена“ – под имената „Горната махала“ и „Долната махала“, за чиято граница условно може да се приеме малък площад, на който се намира т.нар. „Горчивата чешма“. Самоопределящите се като „дасикане рома“ в смисъл на български цигани живеят в т.нар. махала „Бункера“, намираща се в южната част на квартала в близост до гробищния парк. Те имат ромска или циганска идентичност, майчиният им език е ромски, а вероизповеданието им е православно или евангелско християнство. И до двете ромски махали от високите към ниските части са разположени дерета – Западнo и Източнo.

По предварителни проучвания, спрямо населението като

¹⁴ https://asparuhovo.bg/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=3&Itemid=45&lang=bg (посетен на 20.10.2018г.).

¹⁵ **Naydenova, V.** 2014. A Flood Lays Bare Inequality in Bulgaria – *Voices*, Достъпен на: <https://www.opensocietyfoundations.org/voices/flood-lays-bare-inequality-bulgaria>, (посетен на 20.10.2018г.); Фондация „Български институт за правни инициативи“ (2014) Анализ „Ромите във Варна и европейски избори 2014“ София, с. 71; 14-15. Достъпен на: http://www.bili-bg.org/cdir/bili-bg.org/files/Analysis_EU_2014_Election_Roma_Voting_in_Varna.pdf (посетен на 20.10.2018г.). Според наблюдения на местни активисти, с които разговарях, през юли броят на ромските гласоподаватели в „Аспарухово“ е около 3 500 д., като към тази цифра децата до 18 г. възраст не са включени.

¹⁶ За ромите с „милет“ идентичност виж: **Еролова, Й.** 2013. Циганите мюсюлмани: „цигани“, „турци“ и/или „милет“? – В: **Еролова, Й.** и **М. Славкова.** *Религия, етничност и миграции на циганите в България.* София: Парадигма, с. 25-46. Виж още: Кирилов, Св. 2014. Българи и малцинство след потопа в „Аспарухово“, Достъпна на <http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/prospects/bulgaria/2430-2014-07-09-09-36-05> (посетен на 20.10.2018г.).

цяло в квартала, може да се каже, че част от българите в трудово активна възраст е заето в средния, бизнес, както в „Аспарухово“, така и в останалите части на гр. Варна. Туризмът се явява основен или допълнителен поминък. Висок е броят на лицата в пенсионна възраст. Част от младото население живее в другите части на града, на страната или в чужбина (Англия, Америка). По отношение на социално-икономическите характеристики на ромското население е известно, че през 90-те години на ХХ век, част от работещите в местния корабостроителен завод „Георги Димитров“, преименуван на „Одесос“ и текстилна фабрика „Първи май“, губят работните си места. Невъзможността да намерят друга трудова реализация, заради липсата на работни места, различната трудова специализация или ниско заплащане води до постоянната им циркулярна емиграция предимно към Германия и Полша¹⁷. Чрез спестяванията си, емигрантите подпомагат ежедневните битови нужди и условия на живот на семействата си в „Аспарухово“ (обновяване и строеж на жилища, обажеждането им, закупуване на автомобили).

Според събраните теренни материали, днес българи и роми имат относително добър стандарт на живот, което води до удовлетворението им да живеят тук. Те развиват двойствена локална идентичност – на „варненци“ и на „аспаруховци“. От една страна, те се чувстват граждани на Варна, подчертавайки, че „не са селяни“. От друга страна, се отличават от останалите жители на Варна по културната си активност, дори ромите считат себе си за притежаващи по-високо културно равнище в сравнение с останалите ромски квартали в град – „Максуда“ и т.нар. „Гъбена“ махала в район „Владислав Варненчик“. В същото време обаче, жителите на Аспарухово отчитат и крайното местоположение на района им, заради което, посещението до другите части на Варна, се определя в разговорната реч от тях като „ходене до града“.

¹⁷ Еролова, Й. 2013. Нашите цигани в Полша – В: Еролова, Й. и М. Славкова. *Религия, етничност и миграции на циганите в България*. София: Парадигма, с. 163-186.

Наводнението. Начало на възстановяването

На 19.06.2014 г. вечерта над Варна вали проливен дъжд. Около 19:00 часа две няколко метрова вълни, носещи кал и отломки, връхлитат квартал „Аспарухово“ по посоката на двете дерета. Разрушени са къщи, първите етажи и подземни мазета на жилищни, обществени и бизнес постройки се изпълват с вода и тиня, много паркирани автомобили са пометени до крайбрежието. В следващите часове властите се опитват да достигнат до пострадалите части с лодки и тежка техника. Електрозахранването, достъпът до питейна вода и телефонните комуникации спират. Най-засегната е Долната махала или долната част на Ромската махала, и най-вече улица „Горна Студена“. Непосредствените последици са многобройни жертви и материални щети. Властите обявяват първоначално 11, а впоследствие 13 души за загинали (4 от които са деца), 11 от тях са от ромски произход. Преживяната травма води до психологичен стрес, а липсата на питейна вода създава опасност от разпространение на епидемии сред жителите на Аспарухово (30 представители на ромската общност постъпват в болница със стомашно-чревни оплаквания и висока температура, според здравните ромски медиатори в квартала). Част от жилищните постройки са разрушени, други – частично разрушени, а трети пред опасност от срутване. Материалните щети са оценени за милиони лева. 163 от жителите на квартала или 52 семейства остават без домове.

Българското правителство обявява 23 юни 2014 г. за ден на траур в памет на жертвите от наводненията във Варна и Добрич.

Началото на възстановителните дейности започва веднага след наводнението. Водата бавно се оттича, а на следващия ден кварталът е потънал в 80-90 сантиметров слой от тиня, кал и боклуци. Между 20 юни и 5 юли 2014 г. пред кметската администрация в квартала е създаден кризисен щаб, в който засегнатите получават помощ. Редица неправителствени организации, над 100 фирми, над 500 индивидуални дарителя предоставят финансови и материални помощи, храна, вода, битова техника и други. Голямо дарение прави и евангелската църква Исус Христос и Свободна Евангелска Баптистка църква в гр. Варна. Към района, за да окажат помощ при разчистването от калта и в отвод-

няването на жилища, се отзовават около 1400 доброволци от страната, по линия на редица неправителствени организации както и по индивидуална инициатива, включително ромски студенти по медицина от околните селища, както и лица, търсещи международна закрила от лагера в Харманли. До края на 2014 г. и през 2015 г. БЧК продължава финансово и материално да подкрепя най-засегнатите семейства и да предоставя хранителни продукти в училището в ромската махала, но тази помощ, в крайна сметка, покрива само базовите им нужди¹⁸. Важна роля във възстановителните дейности имат местните власти, които изпълняват редица проекти по реконструкция на местната ВиК и пътна инфраструктура.

Възстановителните дейности стартират, но тяхното развитие взема сложен обрат, който може да бъде проследен в няколко насоки. Жилищното устрояване се оказва най-големият проблем в дългосрочен план.

Жилищният проблем

В рамките на един месец след бедствието се очертават два проблема, свързани с жилищното настаняване в „Аспарухово“ – разрушаване на рисковите постройки и настаняване на бездомните. Заради безопасността на жителите на квартала, е наложена евакуацията на 1275 жители от 228 рискови жилищни постройки¹⁹. Главният архитект на община Варна обявява, че половината от жилищните постройки в ромската махала са незаконни²⁰ и опасни за живота и здравето на техните обитатели, и започва кампания по разрушаването им през следващия месец. В резултат 108 постройки са разрушени, от тях 48 жилищни сгради и 32 търговски обекти. Кампанията по разрушаването на незаконно построените жилищни постройки не се приема едностранно от ромската общност във времето. Въпреки че в началото нейните представители вярват, че е за тяхната безопасност, в

¹⁸ По справка от БЧК-Варна и данни на Н. Николов, Свободна Евангелска Баптистка Църква, представени през юли 2018 г.

¹⁹ <https://www.mediapool.bg/evakuiranite-sgradi-sled-navodnenieto-v-asparuhovo-sa-228-news222825.html>

²⁰ В-к „Черно море“ 24 юни 2014, с. 3 (посетен на 20.10.2018г.).

изпълнението ѝ посочват грешки, които имат фатален край. Например, според разказа на един от здравните медиатори в квартала, две къщи са имали един и същи адрес. Била разрушена здравата и законна постройка. Собственикът ѝ, който не консумирал алкохол дотогава, от мъка се напивал няколко дни, а след това се самоубил. Местните жители реагират като организират протести срещу разрушаването на домовете им. По време на теренното изследване, част от ромите аспаруховци коментират разрушаването на жилищата им с риторични въпроси: „Защо местните власти са предоставяли земи за жилищно строителство, или са допуснали такова, ако после къщите им ще се смятат за незаконни?“ „Защо се говори само за незаконно построени къщи от роми в Западното дере, но не и законно построените търговски обекти от българи върху Източното дере?“

Тази кампания по разрушаване на незаконно построените ромски жилища се пренася и в другите ромски махали на Варна и продължава и до днес, като не се приема единодушно от ромската общност и става повод за организирането на редица протести²¹.

Община Варна прилага предимно мерки от временен характер за настаняване на останалите без дом след наводнението в „Аспарухова“. През месец август 2014 г. е създадено малко фургонно селище в покрайнините на квартала, в което са настанени около 80 души предимно роми. Останалата по-голяма част от бездомниците предпочитат да се преместят да живеят при свои роднини временно или под наем, докато възстановят жилищата. Фургонното селище, което е временна мярка за подслон, вече не съществува. Като дългосрочно решение се явява проектът за изграждане на социален жилищен блок в „Аспарухово“, получил финансиране по европейски фондове, но поради общественото му неодобрение през 2015 г. и под влияние на различни политически фактори, не е реализиран. В допълнение на това, по време на теренните ми проучвания, някои от засегнатите жители на квартала споделиха, че въпреки предоставе-

²¹ <https://offnews.bg/obshtestvo/zhiteli-na-asparuhovo-izlizoha-na-protest-359825.html>; (посетен на 20.10.2018г.). <https://dariknews.bg/regioni/varna/zapochva-nova-akcia-po-sybariane-na-postrojki-vmaksuda-2109059> (посетен на 20.10.2018г.).

ната им помощ, ремонтът на жилищата им е струвал много повече, което ги принуждава да вземат банкови заеми, а впоследствие, за да ги изплащат, да заминат на работа в чужбина. Така последиците от наводнението стават фактор за засилване на трудовата мобилност към вече утвърдени сред ромската общност в района европейски дестинации като Полша и Германия.

***Етнокултурни стратегии за преодоляване
на последиците от наводнението.
Ромите – жертви или „виновници“ ?***

Наводнението в кв. „Аспарухово“ има необратими последици за част от местните жители спрямо живота им и здравето им. Възстановяването от бедствието и преодоляването на последиците му са обвързани с редица въпроси, които засягат етнокултурните взаимодействия в рамките на местното население, а и обществено-политическите нагласи от друга. Въпреки че политическият фактор често е определящ мнението на обществото-мнозинство срещу едни или други общности, малцинствени в широкия смисъл на думата, изградените механизми на съжителство между представителите на различните етноси в „Аспарухово“ не са влияят в дълбочина от последвалите политически изяви след 19 юни 2014 г. Започват и дълги съдебни процедури за установяване на причините за бедствието, завършващи през август 2018 г. със становище, че дъждът е единственият виновник. Междувременно в публичното пространство се правят интерпретации и спекулации с въпроса за отговорността за причините за бедствието. Някои представители на местните власти и на крайно националистически партии посочват като фактори за наводнението проливния дъжд, обезлесяването на деретата и ползването им за сметища от местните роми. Впоследствие, по време на възстановителните дейности, допълнително се вменява вина на ромите, че разчитат изцяло на доброволците за почистването на къщите им. Тези коментари в интернет пространството са поднесени на езика на омразата, който следва тенденциите на расизъм в публичното говорене през последните години: „Тази нечовешка сган просто няма място вече в нашата държава, да не кажа направо в нашата цивилизация. Тя за пореден път

доказа, че общото ѝ с останалата част от човешката раса е само външният вид²². Въпреки че прокуратурата води дело за причиняване на смърт по непредпазливост, заради немарливи действия от страна на властите, този тип говорене намира частичен обществен отзвук, а ромите в Аспарухово са обявени за едни от неговите главни причинители.

По-голяма част от българското население в „Аспарухово“ обаче е под влияние повече на преките си впечатления, отколкото на конюнктурни изказвания на местни политици, и тълкува причините и виновните за бедствието по свой начин. Пострадалите семейства намират различни начини, за да преодолеят загубата на близки, дом и имущество. На първо място, трябва да се отбележи, че многобройното присъствие на доброволци в пострадалия район, според събеседниците, е един от най-важните фактори за преодоляване на шокото състояние на аспаруховци: „Разбрахме, че не сме сами“. Признателността на местните е изразена по-късно в поставянето на благодарствена плоча в централната част на квартала.

Част от ромското население инициира „Комитет за подпомагане на жертвите от наводнението“, като по време на първоначалните възстановителни дейности се явява медиатор между кризисния щаб пред кметството и пострадалите. Две години след наводнението този комитет, след като е изпълнил целта си, променя мисията и името си – „За по-добро бъдеще на Аспарухово“. По негова инициатива, в ромската махала до „Горчивата чешма“ е поставена каменна плоча в памет на жертвите от наводнението.

Бедствието намира своето отражение в обредния календар на аспаруховци, в който навлизат нови ритуали, а вече съществуващи традиции биват преосмислени. В памет на жертвите ежегодно се организират молебени и шествия по пътя на дъждовните вълни на 19 юни и на Кръстовден по инициатива на местната православна църква и с подкрепата на местните влас-

²² <http://kostadin.eu/2014/06/21/%d0%b7%d0%b0%d1%89%d0%be-%d0%bd%d1%8f%d0%bc%d0%b0%d1%88%d0%b5-%d0%bd%d0%b8%d1%82%d0%be-%d0%b5%d0%b4%d0%b8%d0%bd-%d1%86%d0%b8%d0%b3%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d0%bd-%d0%b4%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%be%d0%b2%d0%be/> (посетен на 20.10.2018г.).

ти. Никулден – традиционно честван с рибен курбан, започва да се преосмисля като ден, в който трябва да се отбелязва с молебен в памет на жертвите и за здраве на оцелелите. Сред мюсюлманите се провеждат *мевлиди* (молитви) за мъртвите в джамията в Ромската махала, като според местния ходжа се избягва успоредното провеждане на възпоменателните обреди с курбани за здраве на оцелелите, „от уважение към семействата на мъртвите, ... за да не се разсърдят”.

На пръв поглед, българи и роми изглеждат обединени по някакъв начин заради общите годишни възпоменания, преживяната травма (вследствие на която и днес при дъждовно време имат емоционален дискомфорт), взаимно проявеното съчувствие, благодарността, която изпитват към всички отзовали се доброволци, съмненията, които имат по отношение на причините за бедствието и официалния брой на жертвите, допълнително подсилени от бавната съдебна процедура. По-задълбочени проучвания показват, обаче, че съществува трайно и *традиционно* етническо разделение, поддържано не само от териториалната обособеност на ромските махали, а и от българските самопредстави за културно превъзходство и неодобрението ромското население да получава „специални” грижи. Тази дистанцираност на българите е формирана доста по-назад във времето, а днес тя поставя граници на съчувствието им, които могат да бъдат открити в начина, по който звучат някои от техните коментари: „Най-много пострадаха малцинствата, но и те са хора”.

Въпреки че наводнението и публичните му интерпретации, обвиняващи ромите като причинители на наводнението, не водят до допълнителна дистанция между българи и роми, настъпва ново социално разделение – сред ромското население. Жителите на Долната махала, които са най-пострадали, обвиняват своите съседи от горните улици, че нито са им помогнали, нито са изказали съболезнованията си. Според събеседници, опитът на някои техни партийни активисти от ДПС да оглавят и да си препишат заслуги по възстановителните дейности допълнително засилва това разделение. Във времето все повече се обособяват две социални пространства на Долната и Горната махала, всяка със свой социален и културен живот.

Заклучение

В заключение, може да се отбележи, че последиците от наводнението във варненския квартал „Аспарухово“ на практика не се различават от заключенията в досега направени други проучвания, а именно, че бедствията водят до социални взаимодействия, трансформации и реорганизации. Те отключват и показват базови ценности и структури, които определят общностите и обществата²³, а етническите общности се считат за по-уязвими от останалото население²⁴. В изследвания случай, бедствието бе интерпретирано по различен начин от представителите на местните власти, съдебните институции и местната общност. Направи впечатление, че приложените мерки и публичното говорене не са фокусирани в преодоляването на щетите – материални и емоционални в дългосрочен план, а по-скоро се развиват между временни решения за разрешаване на дългосрочни проблеми в контекста на публичния пиар на местните партийни и общински активисти. Незаконно построените жилища не бяха узаконени със съответните административно-строителни процедури, а разрушените домове не бяха заменени с нови. За съжаление, този подход се прилага и в други части на страната от страна на местните власти (София, Пловдив, Пазарджик, Стара Загора, Пещера и др.) без да се търсят експертни решения, удовлетворяващи всички засегнати страни. Всъщност, както П. Петров отбелязва в изследването си върху бедствието в с. Бисер, „управляващите, поначало са много чувствителни към бедствията и възстановяването, защото те ги поставят пред изпитания, в които проличават силните и/или слабите им страни...“²⁵. За наводнението в „Аспарухово“ най-удобно бе да се посочи виновник, дори още преди произнасянето на крайното съдебно решение. В отговор на обвиненията към ромите, като при-

²³ Hoffman, D. and Lubkemann, St. C. 2005. Warscape Ethnography in West Africa and the Anthropology of "Events - *Anthropological Quarterly*, 78 (2): 315-327; Drabek, Th. (ed.). 2013. *The Human Side of Disaster*. Second Edition, Boca Raton, FL: CRC Press.

²⁴ Fothergill A., E. Maestes, J. Darlington. 1999. Race, ethnicity and disasters in the United States: A review of the literature. – *Disasters*, 23, pp. 156–173.

²⁵ Петров, П. 2017. Бедствие след бедствието. Наводнение и възстановяване в едно българско село. – *Антропология* 4: 63-92; 72.

чинители на бедствието, липсва и реакция от тяхна страна, и от страна на държавна, или на местна институция, което определя необходимостта от прилагането на мерки срещу етнизирването на такива случаи с оглед на това, че то създава допълнителни предпоставки за обществено напрежение. Допускането на мултиплицирането на образа на виновните роми в други части на страната би могло да задълбочи съществуващите дистанции или да създаде граждански конфликти на етническа основа, които в случаи на бедствия биха се отразили изключително негативно върху процесите на възстановяване.

В условията на силна локална идентичност и вече изградени механизми на междуетническо съжителство, ромският образ на виновника не успя да промени съществуващите взаимоотношения между местните жители на квартала с различна етническа принадлежност. Настъпилото разделение сред „милета“, в рамките на ромската махала, най-вероятно ще доведе до все повече специфики в тяхната културна, социална и гражданска активност, чиито прояви могат да бъдат обект и на бъдещо изследване. Като цяло обаче, независимо от етническите и културните си различия, днес засегнатите жители на кв. „Аспарухово“ изглеждат по-скоро като обединени граждани, заради общо преживяната травма, от неудовлетвореността си от действията на институциите, а и от продължаващото чувство на неподготвеност за бъдеща ситуация на бедствие.